

XI.

Тільки після вечері Сергій запитав Дару, чого приходив Мирон. Дара цілком байдуже відповіла, що йому потрібний був для чогось Тарас. На питання ж, про що балакали, позіхаючи сказала:

— От... Не памятаю... Дрібниці якісь...

Сиділи в кімнаті Дари. Сергій ходив з кутка в куток і обережно покашлював. Дара гралася ножом до розрізування книг.

Сергій зупинився й почав казати, що він знайшов точку погляду, з якої найзручніше писати реферат про Мирона. Це — соціальна гігієна. В ній нема ні моралі, ні клясів. Вона важна для всіх, як для буржуїв, так і робітників. Всі зацікавлені в піддержці громадянського здоров'я. Таким чином, Миронові прийдеться скрутно.

Дара слухала з чудною посмішкою, іноді червоніла чомусь і похмурювалась. Обводила його кволу постать очима й знову червоніла. Але нічого не казала.

Сергій балакав довго. Навіть схвилювався. Дара мовчала.

Тихо було. Здалека ледве чутно доносились звуки піаніна. Грала, мабуть, Катерина Андріївна.

Сергій замовк і поглядав на Дару. І раптом несподівано запропонував їй лишитись у неї цю ніч, при чому почервонів і винувато, з ніжковістю зупинився перед нею. Дара здивовано але мовчки підвела на його очі. В замішаному погляді його було щось боязке, чекаюче, неначе він і боявся й сподівався, що вона одмовиться.

Дара почервоніла, мовчки підвелась, обняла й тихо випроводила його з кімнати. — Іди, іди... Тобі спати треба. Забирайся. Негігієнічно.

І навіть засміялась різким, сухим сміхом. Сергій дуже не протестував, бурмотів щось, також силувано сміявся. І в сміхові тому чулося щось і вдячне, і винувате, і непокоїтно-гнітюче, нерозрішене. На порозі зупинився й хотів зазирнути їй в лице, але вона з м'яркою рішучістю випхнула його й зачинила двері.

Години до другої вона не лягала. Бурхливо ходила по хаті, грізно похмуривши брови та склавши руки на грудях. Сідала в фотель, заплющувала очі й одкидала голову на спинку. Тоді лице, підставлене під світло лампи, показувало гарячий рум'янець внизу щок та хвилювання чулих ніздрів. Знову ходила й знову сідала.

В ліжку ніяк не могла уместитись, ворушилась глибоко зітхала, розкривалась й знову укривалась.

На ранок очі їй були обведені темною смугою втоми, але в лиці був вираз насмішкуватої, хвилюючої рішучості.

Часто за обідом поглядала на всіх і про себе посміхалась, зараз же ховаючи посмішку. І щось вороже миготіло в очах слідом за посмішкою, вороже та непохитне.

Вечері, не кажучи нікому ні слова, одяглася, полічила гроші в гаманці й пішла. Посміхалась так само, як підчас обіду.

Ішла вона, видко, в напрямі раніше наміченому, відомому їй, хоч частенько приглядалась до будинків. Вийшовши на невеличку вулицю, вона пішла певніше. На перехресті зупинилась. На пару кроків від неї був під'їзд якогось готелю. Над дверима

горів великий лихтарь, на шклі якого був напис „Імперіаль”, а біля порога на стільці куняв швайцар в либерії та капелюсі з брузументами.

Дара рішучо підійшла до його й голосно запитала:

— Вільні кімнати є?

Швайцар швидко підняв голову, схопився, скинув кашкета й, уклоняючись, хапливо забалакав:

— Прошу, прошу!... Є, є ... От сюди, вам велику?

— Та яку небудь. Тільки не брудну.

— Слухаю.

Швайцар подзвонив, у горі задзеренчав дзвінок і зараз же почулися біжучі м'ягкі кроки. Вгорі на сходах з'явився льокай.

— Будь ласка, вийдіть нагору, вам там покажуть... — уклонився швайцар.

Дара помалу, спокійно пішла за льокаєм повз цілий ряд номерів. Льокай був з лисиною трохи не до самої шиї у маленький, гостренький, з розумними, проникливими очима.

Одчинивши один з номерів, він засвітив свічку й підняв її. Кімната була велика, чиста й навіть затишна.

— Добре. Я беру її, — сказала Дара.

— За речами дозволите на вокзал з'їздити?

— Ні. Я без речей.

— Може самоварчик вгодно?

— Ні. Нічого не треба. Поставте свічку на стіл. І підождіть.

Дара скинула капелюха, помалу встромила шпильки, поклала капелюх на стіл і, повернувшись до льокає, що поштиво чекав, спокійно та строго сказала:

— Приведіть мені сюди мужчину.

Льокай зробив великі очі.

— Як зволили сказати? — обережно перепитав він, боючись, очевидно, що не так зрозумів.

— Я кажу, приведіть мені мужчину. Водите ж ви до мужчин жінок. Ну, от так само приведіть мені мужчину. Я заплачу йому й вам.

Льокай швидкими поглядами оглядав її й, видко, нічого не розумів.

Дара строго та велично дивилась на його, нетерпляче хмурячи брови.

— Ну, що ж ви? Можете чи ні?

— Так точно... Але тільки... Дозволите зараз?...

— Зараз же.

Льокай щось міркував.

— Слухаю. Як дозволите прописати вас?

— Анна Іванівна Іваненко.

— По паспорту?

Дара гнівно подивилась на його.

— Слушайте: ви занадто балакучі, це мені не подобається. Ідіть і робіть або пришліть мені іншого.

— Вибачайте. Я тільки... Як, значить, ми повинні кожного гостя...

— Годі. Ідіть і робіть те, що я вам сказала...

— Слухаю...

Льокай задом попрямував до дверей і зник. Він був ошелешений.

Дара скинула пальто, повісила його, підійшла до дзеркала й поправила волосся. Ніздрі в дзеркалі ледве хвилювались, очі були блискучі, на щоках горів легкий рум'янець. Волосся золотими важкими вінками вінчало чисте чоло. Вона усміхнулась сама собі в дзеркало й почала ходити по хаті.

Проїшло досить багато часу, але Дара все так само ходила, нахиливши злегка голову, схрестивши руки на грудях і трошки прикусивши нижню губу.

Коли почувся обережний стукіт у двері, вона підняла голову, здивовано озирнулась і зараз же голосно й спокійно сказала:

— Ввійдіть!

Двері помалу відчинилися, й в кімнату обережними непевними, але м'якими маленькими кроками ввійшов невеличкий панок. Зачинивши двері, за якими майнула лиса голова та біла манишка льокая, панок, витягнувши та потираючи руки, неначе миючи їх над умивальником, почав підкрадатись до Дари. Волосся на лобі йому було акуратно розчісане на дві половини, на підборідю висіла плотна, неначе з чорної вати зроблена борідка, очі великі, пукаті, втуплені з настороженою, похотливою цікавістю.

Дара швидко оббігла усього його очима, холодно прижмурила очі й чекала.

— Добридень... — надзвичайно м'ягко, ласкаво і з посмішечкою сказав добродій.

— Добридень, — відповіла Дара.

Добродій ще ближче підкрався та ще з більшою жадністю приглядався. В опуклих очах з'явився нелицемірний захват.

— Зволили тільки що прийти?

— Так.

Дара ще раз окинула його поглядом і раптом пішла до дверей. Добродій попереважаючи побіг за нею.

— Дозвольте, я зроблю... Ви бажаєте щось приказати льокаєві?

— Так. Я хочу сказати, щоб він попрохав вас піти звідси. Ви мені не подобаєтесь.

Добродій почервонів і одхитнувся злегка назад.

— Як вам вгодно... — з ображеною самоповагою вимовив він і, посміхнувшись, додав: — Тільки ви теж не дуже то... Бо ми також дамочок, так би сказати... Хе!

— Ви самі підете чи льокая кликати? — спиняючись біля дзвінка, спитала Дара.

Добродій якось кумедно й з ображеним виглядом похитуючи головою, попрямував до дверей.

— Що ж? Добре... — зневажливо, але з легкою погрозою кинув він. І, спинившись на хвилину біля порогу, додав:

— Тек... Дуже морально.

І вийшов.

Дара мимоволі засміялась і подзвонила.

В той же мент м'ягко вскочив льокай.

— От що, голубчику, — строго звернулась она до його, — ви повинні б самі зрозуміти, що старих та малп мені не треба. Мужчина повинен бути молодий і гарний. Розумієте?

Льокай поштиво уклонився.

— Може, дозволите, студента? — підслесливо витяг до неї лице. — Студент тут у нас стоїть, молоденький і дуже... підходященький. Я вже думав, та їх вдома не було, а от зараз прийшли. З проходочки. Вони кожен день гуляють.

— Добре. Ведіть.

Льокай повернувся й вислизнув з кімнати.

Дара сильно стиснула руками лице, яке палало, і замислилась. Зітхнула, швидко глянула на капелюха, нерішуче потримала на його погляд і, уперто труснувши головою, пустила руки та знову заходила по хаті, нетерпляче поглядаючи на двері.

Постукали так само тихо та обережно.

— Ввійдіть!

Незграбно одчинилися двері, й на порозі з'явилася тонка, трохи зігнута постать в студентській тужурці. Одразу ж на Дару глянули боязкі, невеличкі очі та молоде лице.

— Простіть... Я, здається... Можна увійти?

Він дуже зніяковів, але не одривав очей від Дари. Двері за ним зачинив хтось, хто стояв очевидячки в коридорі.

— Можна. Входитье, — наказала Дара.

Студент ступив кілька кроків, спинився й винувато по-дитячому, мовчки посміхнувся. Під верхньою губою у його була неначе ще одна губа, зуби рівні та чисті.

Усміхнулась і Дара.

— Ну, сідайте... — ласкаво сказала, уважно оглядаючи його.

Студентик був, дійсно, молоденький, гарненький, як панночка. Рожевий, з дуже червоними, пухкими устами та синіми очима. На верхній губі — золотистий, нижній пушок.

Він з ніяковістю сів, і знову посміхнувся.

— Мені сказали, що вам нудно... самій, — почав він, все більш червоніючи, — але, я думав, що... Я думав якась...

— А я хіба не „якась“? — з посмішкою розглядаючи його, спитала Дара.

— Так ... Себ-то ...

— Чи ви знаєте, для чого вас покликано сюди?

Студент злякано подивився на неї.

— Вибачте... Я, право... Я, може, помилився... Мені сказав льокай...

Дара усміхнулась.

— Він вам вірно сказав. Скільки вам літ?

— Двадцять три.

— Хіба? Не прибавили?

— О, ні. У мене тільки вигляд такий...

— Перший рік в університеті?

— Ні, я вже на третьому курсі...

— Хм! Ви робите вражіння першокурсника. Ну, а ви зараз дуже вражені всім цим?

Студент сміливіще глянув і навіть затримав в її очах свій погляд.

— Ні... Себ-то звичайно...

Він змішався.

— Ну, а коли б сестра ваша пішла так, щоб ви?... У вас є сестра?

— Є.

— Ну?

Студент, видко, почув себе поганенько.

— Я, звичайно, не знаю ... Може ви невдоволені?... Я піду, я не хотів вас образити... Мені сказав льокай...

— Що ж вам сказав льокай?

Студент знову злякався й хотів навіть встать.

— Та сидіть ви! — прикрикнула Дара. — Що сказав вам льокай? Як він передав? А проте, дурниці. Не цікаво. Я вас покликала так, як ви кличете до себе простітутку. Чуєте? Ви, може, грошей не візьмете. Але, коли хочете, я можу вам заплатити. Ви мені потрібні, як мужчина. Розумієте? От і все. Згожуетеє?

Студент здивовано, недовірливо поглядав на неї.

— Ну? Чого ж ви мовчите?

Він прошепотів:

— Я згожуюсь...

— І гроші візьмете?

І Дара з цікавістю спина на йому очі.

Студент почервонів.

— Ні... Як це ви!

— Чому ж? Ви ж у становищі простітутки?

Він устав і неспокійно поглядав на неї.

— В такому разі... Я мушу... Я піду...

— Це вас образило? Ну, а коли б я вас зрівняла з лікарем? От, ви мені необхідні, як лікар. І я заплатила б. Це нічого?

Вона чудно всміхнулась і чекала.

Студентик скося дивився на неї, — жартує чи серйозно говорить.

— Це інша річ... — нарешті обережно сказав він.

Дара засміялась і встала.

Коли студентик вже йшов, він дивився Дарі в очі з такою благаючою, боязкою покірливістю, що з'являлося бажання пхнути його ногою.

— Гроші візьмете? — не обертаючись та одягаючи перед дзеркалом капелюха, кинула Дара.

— Нащо ви так? — з питаючим докором прошепотів він. — Я вас, як... богиню пам'ятатиму, а ви ...

— Я хочу, щоб ви взяли. Подайте мені мою торбинку.

Студент покійно подав їй торбинку. Вона одчинила її, виняла з гаманця десять карбованців і подала. Студент почервонів.

— Беріть! — похмурила брови Дара. — Чуєте? Я хочу, щоб ви взяли. Я не вважаю це поганим. Це за послугу. Беріть. А то при льокаю дам, більше засоромитесь.

Студент з мукою червоніючи, ледве не плачучи, простягнув руку. Дара глянула на його й сховала гроші назад.

— Ех, ви!... Ну, бог з вами. Ідіть. Пришліть мені льокаю. Та послухайте: тут перед вами був у мене один добродій. Я не схотіла прийняти його, і він з досади схоче, певно, слідкувати за мною. Чи можете ви не допустити цього?

— О, звичайно! — стрепенувся студент.

— Спасибі. І самі не будете слідкувати?

— Коли вам це... не бажано...

— Розуміється, не бажано. Ну, прощайте. Пришліть льокаю.

Дара розплатилась з льокаєм, звеліла покликати візника й так само спокійно, помалу й строго зійшла униз, як і ввійшла. З одних дверей визирали цікаві, жадні обличчя. Голосно засміялись. Дара, не обертаючись усміхнулась.

Біля під'їзду стояли швайцар і студент. Візник одкинув з сидця шкуру й наготовив віжки.

— До побачення! — кинула Дара студентові й швайцару. Обидва низько вклонилися.

Дара сіла, сказала візникові „просто” й поїхала.

Зараз же, неначе чекаючи цього, з дверей швидко вийшов добродій в круглому капелюсі з щільною борідкою й бігцем попрямував за візником. Студент моментально прожогом кинувся за ним, схопив його за лікоть і спинив.

Через дві хвилини у них вже розгорілася сварка.

Дара ж кварталів через п'ять одпустила візника й пішки дійшла до дому, часом оглядаючись. Ішла вона, нахиливши голову, як людина, яка робить підрахунок. Іноді підіймала лице й дивилась на вогонь лихтарів. В очах іскрилась насмішквата посмішка, а під ними темні смуги побільшилися.

Проходячи повз будинок, в якому жив Мирон, вона раптом спинилась, подивилась на його вікна, — в них світилось, — і нерішуче стала переходити вулицю. Але на-пів дорозі зупинилась, повернула назад і швидко пішла додому.

Було годин десять. В їдальні вечеряли. Віра сиділа жовта, закутана в велику хустку й, випроставши з неї праву руку, мляво колупала виделкою в тарілі.

Дара якось чудно оглянула усіх, сіла й з апетитом почала їсти. Часом підводила голову, знову оглядала всіх, неначе хотіла щось сказати й, ледве посміхнувшись, знову нахилилась до тарілки.

— Я тільки що узнала одну тяжку історію, — раптом голосно почала вона з хмарним відтінком і обвела всіх очима. — Навіть бачила кінець... Тільки що.

Всі повернулись в її бік. Вона уважно різала м'ясо.

— З сестрою подруги моєї одної... по гімназії. Сьогодні застрілилась, тільки що. Есерка. Чоловік сидів у тюрмі, а вона була на волі. Ви слухаєте?

Всі слухали дуже уважно. Катерина Андріївна навіть лице до неї витягла.

— Застрілилась чи отруїлась? — раптом мляво запитала Віра й поклала виделку.

— Застрілилась! Чоловік її...

— Це краще... — скорцюбилась Віра й щільніше закуталась.

— І невідомо чому? — з злуканою співчуваючою цікавістю спитала Катерина Андріївна.

— Ні. Відомо. Цеж і є цікаве. Ви слухайте. Вона лишила листа.

— Ти читала його? — кинула Віра.

— Так.

— Страшенно цікаво, який почерк у самогубців.

— Не заважай, Віро, — тихо кинув Сергій.

— Так, вона залишила листа, — нахилилась знову Дара до тарілки. — Викладає причини... Чоловік у тюрмі. Невідомо коли вийде, сидить вже рік. Вона — молода, здорова й як сама про себе написала, „подло-почутлива.” Палка, мабуть. Чоловіка свого, яко людину та й як мужчину, раніше любила, хоч в останній час... Ну, це не важно. Словом, факт тільки той, що з чоловіком вона не жила А тут був товариш, якому вона подобалась... Подай мені сіль, Віро... Так... Дякую. Він їй також подобався. І, здається, дуже, судячи по листі. Чоловік також знав про це, се-б-то швидче догадувався, хоч мовчав... Сама ж вона сумнівалася... Не знала. Думала, просто потреба в мужчині. У неї тут плутано. Один раз неначе для того, щоб перевірити себе, другий раз виходить, неначе б то для того, щоб задовольнити себе зробила. Зробила ж вона таке. Пішла кудись, в якийсь готель і звеліла, щоб їй привели мужчину. Звичайно, знайшлись... Вона міркувала так, що зла мовляв, від цього нікому не буде, а себе вона заспокоїть... І взагалі... Ну, словом, зробила от-це. В цей час несподівано випустили чоловіка. І якось стало йому відомо й навіть не якось, а просто той самий, який був з нею в готелі, з досади, що вона більше не хотіла бачитись з ним, написав про все чоловікові. От тут і вийшла ціла історія. Її всі осудили, навіть сестра, чоловік же з зневагою одштовхнув від себе. Вона й застрілилась.

Всі деякий час мовчали.

— Та-ак... — з протягом вимовив Семен Васильович, пускаючи вгору дим і слідкуючи за ним. — Таких життя повинно виштовхувати.

— Чому? — спитала Дара й обвела всіх очима.

Сергій задумливо чертив щось виделкою по скатертині; Катерина Андріївна дивилась поперед себе небачучими очима, а Віра знову витягла руку й нервово мняла баньку з хліба на столі.

— Тому, що воно виштовхує всіх, хто порушує його закони, — помалу й неохоче відповів Семен Васильович.

- Хіба вона порушила, а не виправила? — посмінулась Дара.
- Мм... це так багато виправниць знайдеться.
- Катерина Андріївна прислухалась.
- А чоловіки не виправляють? — кинула вона, встаючи й збираючи тарілки.
- Чоловік — одне, а жінка — друге. Чоловік виправить і від цього нічого не буде. Жінка ж... дитину родить...
- Дара пильно подивилась на його, прижмуривши очі.
- Родять і чоловіки... Але коли вона, вжила всіх заходів, щоб цього не було? Семен Васильович скривився.
- То все ж таки це... гидота. Жінка, що ходить по готелях і розпустничає, — гидка.
- Неправда! — спалахнула Дара. — Вона не для розпусти, а через необхідність.
- Ха! Миронове вчення, однак, до лісу не йде...
- Миронове вчення тут не при чому! Це — вчення життя і... просте нерозуміння слів. Розпустник от! — раптом тикнула вона пальцем в Сергія. Той здивовано підняв голову. Очі його з якимсь тайним зляканим підозрінням спинились на Дарі.
- Всі також здивовано глянули на неї. Вона з викликом усмінулась.
- Він розпустник інтелектом. Розпустник — ваш Хведір Хведорович, що проїдає другий маєток. Розпустничає черевом. Розпустник ваш родич Петро, який живе тільки половим життям. Розпуста в надмірности, в чому б та надмірність не була, в шкідливості від неї, а коли...
- Видко, раніше думала це. Але раптом спинилась і спокійно казала далі:
- Я це тому, що досадно, що мотиви не вірно пояснюєте. А до того вона — мертва й оборонити себе не може... Я сама її не хвалю. Не тому, що вона так зробила, але тому, що застрілилась. Значить, сама не вірила, що робила так, як слід... Вона повинна була в'яснити все чоловікові... Правда, вона в'ясняла... Ну, він не згодився. Добре. Значить, нема ніякого духовного розуміння, різно дивляться на речі... Коли ж так, то й любові духовної бути не може. Розійшлися й кінець. А стріляти — не розумно.
- Злочинство завжди знайде свою кару... — глухо сказав Сергій.
- Злочинство? — наливаючи води в шклянку, скосилась в його бік Дара. — Ти вважаєш це . . . злочинством?
- Безумовно... Злочинство проти родини, проти своїх обіцянь, чистоти... Ну, навіть моральности, коли хочеш ...
- Дара випила води й усмінулась.
- Чудно... Що ж, вона повинна була чекати на чоловіка?
- Безумовно. Або раніше розійтися з ним. Але не обманювати.
- Дара пильно подивилась на його.
- Так. Коли ж вона любила його, коли духовно вона почувала його тоді близьким собі? Хотіла жити з ним, робити, взагалі бути другом?...
- Ну, яка вже там любов, коли йде до другого та ще так брудно!
- Сергій сказав це затремтілим різким голосом.

Дара трохи зблідла. Уста так само усміхались.

— Але ж вона того... в готелю, не любила, вона навіть не знала його... Тілом тільки знала один момент... Важна ж духовна любов. І любов ця лишилась, припустимо... А, може, це тільки в теорії, на ділі ж в цьому самому тілі, яке всі так зневажають, і міститься все? Га? Поки вона душею зражувала його з товаришем, він знав і не одштовхував... Це, мовляв, терпіти можна, а ледве торкнулись до тіла, тут вже й кінець? Злочинство й зневага.

Віра нервово зімняла баньку.

— В кожному разі, — раптом різко сказала, — далеко порядніше та гарніше було б зійтися з цим самим товаришем, коли вже... Але не гидоту таку!

Дара з усміхом подивилась на неї.

— Так? Очевидно, вона думала инакше.

— Бо їй хотілось тільки розпустити! — зірвала руку з столу Віра й рвучко закуталась.

— Вибачте! — втрутився Семен Васильович, що скося слідкував за Дарою. — А ви самі не знаходите нічого неморального в її вчинку?

— А ви находите його неморальним?

— Так.

— Значить, вся мораль, властиво, у вас в половім акті? — жорстко кинула Дара. Вона вже не посміхалась.

— Ні, чому ж...

— Ні, вибачте, не „чому ж”, а власно так. Чоловік знав, розумієте, знав про її духовний потяг до товариша. Знав! Але не одштовхував. Не було неморально. Хоча вся, мовляв, суть в духовних відносинах, тіло це дурниця... Але ледве торкнувся інший мужчина цієї дурниці, всі духовні відносини летять к бісу. В чому ж моральність? В чому ціла суть? Брехня!

— Коли вона, дійсно, любила чововіка, вона могла б почекаати на його, — кинув Сергій.

— А коли не могла?

— Ну!... — посміхнувся він.

— Ти не віриш? Так, тобі, можливо й не зрозуміло...

Сергій швидко глянув на неї. Вона вороже, з злою посмішкою зустріла його погляд.

— Ну, панове, годі! — занадто байдуже й голосно вимовила Катерина Андріївна, починаючи прибірати з столу. Віра знову висмикнула руку з хід хустки й злісно глянула на Дару.

— Значить, ти виправдуєш цю мерзоту: іти в готель, кликати якогось мужчину, не знаючи, хто він, звідки... Ти можеш це виправдати?

Дара встала.

— Так, можу! — гордо, з викликом випросталась вона.

Всі швидко подивились на неї.

— Так, можу! В кожному разі це краще й порядніше за те, що ти пропонуєш.

— Себ-то?

— Себ-то, зійтися з цим товаришем і буцім то почуваючи духовний потяг, просто задовольняти свою фізичну потребу. Коли ж ще взяти та повінчатись, о,тоді зовсім морально й гарно буде! Справді „гарно”... Це гарно — зійтися через звичайну, несвідому потребу й дурити себе й других, що зійшлися духовно? Це — морально? А те, що вона не хотіла дурити й чесно хотіла перевірити себе, це — злочин? Це — неморально, що вона хотіла душу свою залишити чоловікові, цю саму душу, в котрій для його буцім то складається все? Яка брехня й, дійсно, гидота! Погана, паршивенька брехня! Душу йому треба? Тіло й тільки тіло, — от вся його душа, моральність, чистота, філософія, все! Не ті, що легко дивляться на фізичні відносини, суть неморальні, але ті неморальні, для котрих в них весь жах, мораль і всі родинні відносини. „Падша, неморальна”це — та, котра фізично віддалася... Погані лицеміри перед самими собою! Власники! Збожеволій, помри, але не смій нарушати право власності чоловіка. Чекай! Або брешти, затуляйся душею... Так, я хвалю цю жінку! Жалію її, що не стало сили в неї з сміхом віднести до цього призирства. Вона була тільки злочинницею в своїх власних очах. Все це я жалію, але вчинок її вітаю!

Вона повернулася і схвильовано та гордо вийшла.

Всі сиділи пригнічені ніяковістю й якоюсь спільною думкою. Сергій блідий весь, з зморшками на чолі, сидів не рухаючись. Потім раптом помалу встав і, ні на кого не дивлячись, пішов за Дарою.

Вона запалювала у себе лампу.

Сергій без стуку ввійшов до неї. Дара скоса глянула на його. Очі дивилися на неї з болем, страхом, жадні, боязко-шукаючі.

— Даро!... Як призвище тієї..., котра застрілилась?

Голос був тихий, здушений.

— Ти її не знаєш, — кинула Дара надягаючи абажура. Обличчя їх від того відкрилися тінню.

— Але яка її адреса?

— Нащо тобі?

— Так. Мені цікаво...

Видко, на чолі виступив піт. Сергій вийняв хустку й втер лице. Очі, широко розкриті, напружено чекали. Дара закрила якусь книгу, прибрала папер, здмухнула порох з фотографій.

— Даро!..

— Та нащо тобі?

— Мені треба. Хто вона? Де?...

Вона сіла в фотель і стомлено витягла ноги.

— Я не скажу, — холодно, жорстко кинула.

— Чому? — ледве чутно, задихаючись прошепотів Сергій.

— Тому, що не хочу. От і все. І я стомлена, хочу спати...

Сергій ступив до неї кроків на два й спинився.

— Даро! Скажи мені...

Він тремтячою рукою поправив пенсне й замовк, неначе боявся свого питання. Дихав часто, нерівно.

Дара непорушне чекала. Промінь лампи грав в її золотому волоссю, розсипуючись в йому сяйвом. Обличчя було в тіні.

— Скажи... тільки, Даро... Скажи... Ця історія була в дійсності?

— Була, — холодно промовила Дара.

Сергій зробив ще крок.

— Не... з тобою?

Дара не ворохнулася. Мовчала.

— А коли б зо мною? Тобі ж душа моя цінна...

Усміхнулася.

Сергій підійшов ближче й нахилився до її лиця. Дара підняла до його великі очі свої. Він криво з страхом посміхався.

— Ти жартуєш, Даро?

Вона оглянула холодним гидливим поглядом усю його постать.

— Ні, не жартую!

— Даро!!

Коліна йому раптом затремтіли дрібно-дрібно, неначе загубили всю силу й от-от підігнуться.

— Це неправда...

Жах, туга, одчай були в його голосі.

— Це — неправда... Даро!

Дара мовчала.

Він раптом упав навколюшки перед нею, схопив холодними пальцями руку її й жадібно зазирнув у лице їй. Губи тремтіли, лице скривилось, на вилицях проступили червоні плями.

— Даро... Ради Бога... Не треба... Даронько! Моя, ясна! Ти не могла... Скажи, що це неправда. Це ж жорстоко, це... Даро, це не правда, так? Чому ж ти мовчиш? Господи, Даро, цього не може бути!... Моя чиста, прекрасна, ти не могла... Даро!

Дара усміхнулася.

— Та не було, встань!

— Ні, ти скажи своїм правдивим, сміливим голосом...

— Нудно, Сергію...

— Нащо ти мучиш мене? За що?

— Це тебе так мучить?

— Даро, не треба... Ну, пожартувала, годі... Годі... Я не можу... Це мене...

Дара подивилась у перекривлене змучене лице його й глибоко зітхнула. Усміхнулася і неначе силоміць по гладила його рукою по щоці.

— Ну, заспокойся... Я вигадала все це... Іди до себе. Я не спала ту ніч, стомилась, хочу лягти. Ідй, не думай...

— Так це неправда? Це неправда?

Очі його жадно бігали по її лиці.

Вона різко підвелась і визволила свою руку. В кутках уст тінню майнула гидливість.

— Сказала-ж тобі, що неправда. Більше ж тобі нічого не треба. Вигадала все. Іди, я спати хочу.

Сергій помалу підвівсь, поправив пенсне, повернувся, й, не кажучи ні слова, пішов до дверей.

Дара подивилась йому вслід.

— Неправда все це! Чуєш, Сергію! — крикнула йому чи то з жалем, чи то з роздратованням за цей жаль, чи з гнівом за недовірря.

Він не обертаючись, вийшов.

Дара гнівно зробила крок вперед, потім одразу ж повернулася назад, підійшла до ліжка й, похмуривши брови, почала швидко стелити постіль.